

REINTRODUKCIJA DIVOKOZE NA SJEVERNI VELEBIT

REINTRODUCTION OF CHAMOIS IN NORTHERN VELEBIT

Alojzije FRKOVIĆ*

SAŽETAK: U povodu obilježavanja 30. obljetnice uspješne reintrodukcije divokoze na sjeverni Velebit u prvom dijelu članka predstavljena je monografija "Divokoza", šumarnika Milana Kneževića, objavljena u Sarajevu prije 70 godina (1938.). Knjiga ni danas nije izgubila na značenju, jer se temelji na vlastitim istraživanjima balkanske podvrste divokoze, a prožeta je iskrenom ljubavi pravog lovca spram divljači. Životu i djelu autora Milana Kneževića (Bihać, 1879 – Zavidovići, 1944), izuzetno nadarenom lovačkom piscu, posvećen je drugi dio članka. Maturiravši na šumarskom odjelu Tehničke srednje škole u Sarajevu 1898.g., odmah nakon položenog državnog ispita 1911. g. u svojstvu upravitelja šumarije službovao je u mnogim mjestima Bosne i Hercegovine, da bi od 1925. do 1935.g. bio na dužnosti referenta za lov i ribolov Ravnateljstva šuma u Sarajevu. Kao pasioniranom lovcu, usko povezanim s prirodom i divljači, najplodnije mu je to razdoblje u njegovu životu. Iako ga život nije mazio, često otpuštan iz službe, nepriznat i u afirmaciji onemogućen intelektualac, plodan je lovački pisac. Uz monografiju "Divokoza" i brojnih članaka objavljenih u zagrebačkom "Lovačko-ribarskom vjesniku", sa sinom Ratkom Kneževićem, dipl. ing. šum. uspijeva okončati svoje najvrijednije djelo "Vuk – život, štetnost i tamanjenje", koje je u nakladi Instituta za šumarstvo i drvnu industriju NR BiH objavljeno tek 1956. g.

Posljednji prilog ovog članka posvećen je uspješnoj reintrodukciji divokoze na sjeverni Velebit, koja je u organizaciji tadašnjeg Republičkog zavoda za zaštitu prirode u Zagrebu i Šumskog gospodarstva Senj provedena u dva navrata: prvi put u jesen 1974. s unesenih 10 divokoza iz Prenja (BiH) i drugi put četiri godine kasnije, 10. listopada 1978., s 5 rasplodnih divokoza iz Kamniških Alpi (Slovenija). Novostvorena populacija koja danas stani NP Sjeverni Velebit te lovišta "Sveti Juraj" i "Jablanac", danas broji oko 400 grla i podvrgnuta je gospodarenju (lovu).

Ključne riječi: Milan Knežević, monografija "Divokoza", reintrodukcija divokoze, sjeverni Velebit.

UVOD – Introduction

Pripremvši već gradivo za obilježavanje 30. obljetnice uspješne reintrodukcije divokoze na sjeverni Velebit, sjetio sam se, manjem krugu šumara i lovaca dobro poznate knjige "Divokoza" šumarnika Milana Kneževića, tiskane ravno prije 70 godina – 1938. u Sarajevu. Kako je u toj knjizi, prvoj našoj potpunoj monografiji o

divokozi na hrvatskom jeziku (Zoričić 1938), pretežito obrađena divokoza s Prenja, a ta pak bosanskohercegovačka planina iznijedrila prve divokoze s kojima je naseljen Velebit, smatrao sam potrebnim da prikaz te knjige i njena autora povežem s obilježavanjem spomenute obljetnice uspješnog napučivanja naše najljepše planine s tom divljači. Stoga ću prvi dio ovog prikaza posvetiti knjizi "Divokoza" i njenom autoru Milanu Kneževiću, a drugi dio samoj reintrodukciji.

* Alojzije Frković, dipl. ing. šum., um. savjetnik za lovstvo
Direkcije "Hrvatskih šuma", Kvarnerska 43/I, 51000 Rijeka

IZVORNO DJELO O BOSANSKO-HERCEGOVAČKOJ DIVOKOZI Original work on the chamois in Bosnia and Herzegovina

Koristeći se poglavito vlastitim iskustvom koje je stjecao tijekom svog četrdesetgodišnjeg rada u šumarstvu, posebno vršeći neko vrijeme dužnost referenta za lov i ribolov pri Ravnateljstvu šuma u Sarajevu, Milan Knežević, “posjedujući ličnu sklonost za literarni rad” (R. Knežević 1956), smogao je hrabrosti da se lati posla i da opiše tu našu antilopu nadajući se, kako je istakao u Uvodu svoje knjige, “da će se za ovako ozbiljno djelo naći jače pero koje će stvar temeljitije obraditi”. Na žalost, prošlo je punih sedam desetljeća, a da se takvo pero nije našlo, niti smo takvu knjigu dobili. I to ne samo mi Hrvati, kojima je, uvjetno rečeno, divokoza “sporedna vrsta”, nego ni primjerice naši drugi susjedi sa sjeverozapada – Slovenci, kojima je zlatorog – bijeli divojarac zlatnih rogova simbol njihova lovačkog obilježja.

Obrazlažući značenje visokogorskih predjela koje stane divokoze za razvitak kontinentalnog turizma, autor će se upitati: “A što bi značila ta mrtva ljepota bez živog ukrasa – divokoze, orla, kamenjarke i druge divljači? Na teškom putu, često i po život opasnom, najednom mu kao iz kamena niklo skoči stado divokoza, koje kao da hoće da ga ohrabre i da mu pokažu s kakvom se lakoćom savlađuju i najteži tereni”. Stoga, Uvodnik zaključuje riječima: “Drago će mi biti ako ovaj moj skromni opis domaće divokoze mogne poslužiti kao podsjetnik stručnjaku, lovcima kao priručnik, a stručnom osoblju kao uputstvo za uzgoj, čuvanje i lov divokoze. Ona je najljepši ures naših golih i kamenih brda i ponos svih pravih lovaca, pa zato, daj Bože,

Slika 1. Milan Knežević na Prenju 1930. g., tada na dužnosti referenta za lov i ribolov Ravnateljstva šuma u Sarajevu
Figure 1 Milan Knežević on Prenj in 1930, then in the post of hunting and fishing manager within the Forest Directorate in Sarajevo

da se namnoži i proširi svuda, gdje god joj to prilike i okolnosti dozvoljavaju...”.

Balkanska i alpska podvrsta divokoze – *Balkan and Alpine chamois subspecies*

U prvom poglavlju, koje naslovljuje riječju Historijat, pruža nam sažet povijesni prikaz lova na divokozu u Bosni i Hercegovini. Tu su divljač od pamtivijeka lovili “planinštaci”, gorštaci, nazivajući je bravom. Kao što je za zimnicu klaao domaćeg brava, tako je isto lovio divokozu, da prehrani obitelj. Onaj pak mali broj građana, koji je ishodio dozvolu za držanje oružja i ste kao lovnu kartu, lovi “za čeiF”, iz pasije. Najbolji opis divokoze i lova na nju u bosansko-hercegovačkim lovištima dao je Fr. B. Laska 1905. godine u svom poznatom djelu “Das Waidwerk in Bosnien un der Hercegovina”, kojim se služio i sam autor. U poglavlju Opis divokoze dat je iscrpan prikaz vanjskog izgleda i opisa životinje, njena razvoja, građe, rasta rogova i dr., kojim opisima nema većih zamjerki. Interesantni su iznijeti podaci o težinama ustrijeljenih divokoza, koje u “dobrih jaraca” redovno premašuju 40 i više kilograma. Općenito, ustvrdit će autor, u hercegovačkim lovištima u kojima su zime blage i s malo snijega, a hrana obilna i sočna, divokoze su osobito krupne, predskazujući tako kasnije znanstveno lučenje balkanske podvrste divokoze (*Rupicapra rupicapra balkanika*,

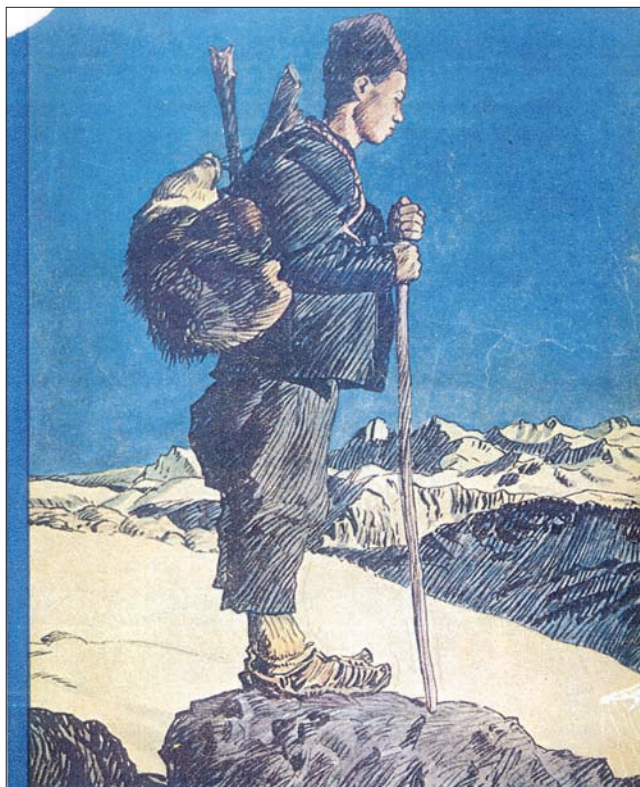
Bolkay), od vidno manje i lakše alpske podvrste (*Rupicapra rupicapra alpina*). Rutinom znalca dao je zanimljiv i vjerodostojan opis divokozje brade ili peraje (Gamsbart), obradu trofeje, zubala i utvrđivanje starosti. Ako iskusan lovni stručnjak poput Milana Kneževića ustvrdi da je dosta teško u lovištu sa sigurnošću lučiti jarca od koze, a posebno procijeniti starost, onda to trebaju prihvatiti i novopečeni “gamsarji” s kojima je i pisac ovih redaka znao odstrijeliti mlado umjesto zrelo grlo, ženku umjesto mužjaka. Ovo poglavlje sadrži preglednu tablicu dimenzija (duljine, visine, opsege i raspone) 15 kuka stečenih u raznim hercegovačkim lovištima, konkurente za jednu od medalja po tadašnjim međunarodnim mjerilima. Knežević će ustvrditi da su pravi kapitalci vrlo rijetki, pa je, po njemu, malo lovaca koji se mogu pohvaliti da su u svome životu odstrijelili više kapitalaca nego prstiju na jednoj ruci. Usput rečeno, Prenj planina, dobrobrano iza smrti autora, s kukama divojarca iz 1965. g., dala je prvaka bivše države s ocjenom od 122,22 točke, 26-tog na ljestvici najboljih divojaraca svijeta.

Podloga planiranju odstrjela – prirast od 24 posto

Chamois harvest planning is based on 24 percent growth rate

Način života i Gajenje dva su po obimu podjednako velika poglavlja, s detaljnim opisima prehrane (s naznakom vrsta biljaka, drveća i grmlja koje divokoze preferiraju), socijalne organiziranosti, razmnožavanja (prska), gustoće naseljenosti, gubitaka zbog zime i predatora, izbora staništa, aktivnosti. Za Kneževića vuk, za kojeg iznimno nema lijepih riječi, ne predstavlja neku posebnu opasnost divokozama, jer mu one “pobjegnu u stijene, kamo se on ne usuđuje”. Surog orla, za razliku od mnogih suvremenih autora, tretira kao korisnog predatora, jer bez njega “nema planina pravog čara i nije moguće naći nikakvo opravdanje za njegovo potpuno uništenje”. Procjenu brojnosti divokoza najlakše i najtočnije je utvrditi u vrijeme prska, kad je divljač “u jati-ma”. Iako za prirast uzima nešto viši postotak (24 %) u odnosu na današnji izračun (20 %), preporuča za odstrjel samo njegovu polovinu, “jer su divokozja lovišta redovno ona gdje se divljač krade i gdje ima mnogo štetočina”. U skladu sa suvremenim zasadama znanosti o divokozu, autor je već prije 70 godina preporučio da divokoze nije potrebno prihranjivati, jer predosjećajući nastup zime svojim ustaljenim horizontalnim i vertikalnim premještanjima pronalaze zimovališta i hranu.

Uz najopsežnije poglavlje Lov (20 % obima knjige), znatan prostor u knjizi posvećuje lovačkoj opremi i krivolovstvu, kako su i naslovljena ova dva samo naoko sporedna poglavlja. Od načina lova na divokozu detaljno su opisani: mali pogon, lov na privlak (“za pravog lovca lov s najviše užitaka i srcu pun zadovoljstva”), zasjeda (doček), hajke te lov s “kerovima”, koji smatra zastarjelim načinom i koji se “ne može dozvoliti u uređenim lovištima”. Najvećom pogriješkom koju lovci znaju napraviti smatra slijeđenje pogođene divljači odmah nakon ispaljenog hica, ne dajući joj vremena “da se smiri i ranu ohladi”. Potkrijepio je to brojnim primjerima iz prakse kad su i za lovca i za lovište izgubljene brojne životinje. Oštro se protivi strijeljanju na (pre)velike distance. Ni jedno pucanje na udaljenost veću od 300 m “nije sigurno a ni pravog lovca dosljedno”. Krivolovstvo, uz šugu divokoza, smatra najgorom rabotom po stanje divljači. Kradilovce, kako naziva one koji krše zakon, podijelio je na dvije grupe: na one koji love iz lovačke strasti, a želja im je domoći se što vrijednije tro-

Milan
Knežević: *Divokoza*

Slika 2. Naslovnica monografije “Divokoza” Milana Kneževića iz 1938. g.

Figure 2 Cover page of the monograph “Chamois” by Milan Knežević from 1938

(Crtež – Drawing: R. Šain)

feje, i na one koji love iz koristoljublja, “koji tuku sve što im dođe na nišan, a neobuzdanu strast potenciraju zaradom”. Budući da je i sam to iskusio, lovačku službu u visokom gorju ubrojio je među najteže službe, jer je “vazda skopčana s najvećim naporima kao i sa pogibelji po život... Čuvaru lova nema mjesta ni u mehani, ni u kafani”. Posljednjem, desetom poglavlju knjige obima 135 stranica, Uređenje lovišta, posvetio je tek nekoliko stranica, jer osim izgradnje prijeko potrebnih koliba i skloništa te staza i putova, drugih radnji u visokoplaninskim lovištima i nije bilo.

Knjiga prožeta iskrenom ljubavi pravog lovca prema divljači

A book imbued with sincere love of the true hunter for the game

Da zaključim. Ova popularno-znanstvena knjiga o divokozu šumarskog savjetnika Milana Kneževića nije samo prva monografija o ovoj vrsti krupne divljači na hrvatskom jeziku, nego je to ujedno i vrlo vrijedno djelo koje još i danas, nakon punih 70 godina, privlači našu pozornost, popunjavajući prazninu i nedostatak

koji je bio prisutan u našoj lovačkoj literaturi. Kneževićeva “Divokoza” predstavlja dobru osnovu da i mi u Hrvatskoj otpočnemo pripremati svoju knjigu o “našoj” divokozu, posebno nakon što je ova atraktivna divljač uspješno reintroducirana na Velebit i Biokovo. I u vrijeme izlaska knjige iz tiska stručna kritika se najpo-

hvalnije izrazila o tom djelu, smatrajući ga vrijednim i značajnim ostvarenjem koje prelazi granice zemlje. “Knjiga je najvećim dijelom izvorna, plod bogatog, opsežnog i dugog iskustva... i na tom području nema premca. U njoj je ova naša plemenita divljač prikazana na način koji zadivljuje, jer se zapažanja iz života ovih plahih stanovnika naših najviših krških vrleti teško prikupljaju” (Veseli 1944). Dr. Milovan Zoričić, jedna od vodećih ličnosti u lovačkoj organizaciji Hrvatske, u svom je kritičkom osvrtu između ostalog napisao (1938): “Kneževićeva “Divokoza” bit će zanimljiva i za onoga koji divokoze nije ni vidio, a prožeta je iskrenom ljubavi pravog lovca spram divljači i one velebne prirode u kojoj se divokoze kreću. Odličan

Slika 3. Uspjeli lov na Prenju u vrijeme prska 1931. g. Te je godine brojnost divokoza u lovištu “Prenj” procijenjena na 1100 grla.

Figure 3 Successful hunt on Prenj at mating time in 1931. That year the chamois population in the hunting ground “Prenj” was estimated at 1,100 animals.

laki stil te način kojim autor iznosi svoja zapažanja i misli čine da se knjiga lako i ugodno čita”.

MILAN KNEŽEVIĆ – NEDOVOLJNO PRIZNAT KNJIŽEVNI TALENAT

Milan Knežević – Unacknowledged Literary Talent

Nalik hrvatskoj književnoj povijesti koja obiluje otužnim bogatstvom tragičnih životopisa i životopis Milana Kneževića uklapa se u ovu plejadu uobičajenih tužnih sudbina pisanom riječju zaokupljenih naših šumarnika, provincijskih slabo plaćenih upravnih državnih činovnika, često maltretiranih i otpuštenih s posla, nepriznatih i u afirmaciji onemogućenih intelektualaca. Posjedujući osobnu sklonost za literarni rad, zabilježiti će u uvodniku monografije o vuku njegov sin Ratko Knežević, dipl. ing. šum., dobar dio svog slobodnog vremena, usprkos podmetanjima i smutnjama, koristio je za pisanje, sloveći u to vrijeme najplodnijim bosansko-hercegovačkim piscem. Ako nije mogao pisati danju, zbog zauzetosti na radnom mjestu, znao je pisati noću, od sumraka do svanuća uz petrolejku.

Slika 4. Šumarnik i lovački pisac Milan Knežević (Bihać, 1879. – Zavidovići, 1. I. 1944.)

Figure 4 Milan Knežević, forester and hunting writer (Bihać, 1879 – Zavidovići, 1 January 1944)

Prirodu i njen najljepši ures – divljač, najviše je volio

He adored nature and its most beautiful ornament – wildlife

Iako su mu otac i majka potjecali iz Lovinca kod Gračaca, iz stare ličke obitelji čiji korijeni sežu do Bračna u Hercegovini, Milan Knežević rođen je u Bihaću 1879. g. Nakon završetka osnovne škole, zavoljevši prirodu i lov od malih nogu, upisao se na šumarski odsjek Tehničke srednje škole u Sarajevu, uspješno maturiravši 1898. g. Prvo zaposlenje dobiva kod kotarske oblasti u Glamoču, da bi tri godine kasnije, 1911. kod zemaljske vlade položio državni ispit za samostalno vođenje šumskog gospodarstva. U svojstvu upravitelja i šumskog izvjestitelja, jedno cijelo desetljeće provest će radeći u Busovači, Bosanskom Petrovcu, Drvaru, Ključu, Pala-

ma Tešnju, Tesliću..., temeljito se upoznavši s prilika- ma u šumarstvu tog dijela Bosne. Kad na “petomajskim izborima” okreće leđa srbijanskoj dinastiji Karađorđevića, dajući glas oporbi, vlasti ga 1923. g. otpuštaju iz državne službe. Iako, silom prilika, prihvaćajući radno mjesto u upravi Destilacije u Tesliću nije ostao bez sredstava za život, nanijeta mu nepravda – uskraćivanje prava na rad do te ga je mjere pogodila da je teško obolio doživjevši moždani udar, mjesecima ležeći nepokretan i nijem. “Ipak”, zapisat će sin mu Ratko, “zahvaljujući sistematskom liječenju, snažnoj volji i inače zdravom organizmu, a nadasve brižljivoj njezi moje majke, on je

uspjao da se oporavi do te mjere da se kasnije godinama naizgled kretao i radio kao i drugi zdravi ljudi. Ustvari, iza te bolesti on više nije nikada bio onaj snažni, vedri i energičan čovjek... već nježan i osjetljiv, u pojedinim situacijama razdražljiv ili padati u teška depresivna stanja... Od tog vremena vodio je težak život, naporno se boreći sa materijalnim i drugim životnim teškoćama”.

Nadvladavši sve te nedaće 1925.g. vraćen je u dje-latnu državnu službu i postavljen na dužnost referenta za lov i ribolov Ravnateljstva šuma u Sarajevu, na kojoj dužnosti ostaje do 1935. g. do ponovnog prisilnog umirovljenja! Baveći se lovom s najvećom strašću, tih

je deset godina došao na svoje. Prirodu i njen najljepši ures – divljač, neobično je volio i uživao promatrajući je. Predmet toga promatranja, živa priroda, do te ga je mjere zaokupljala, da je sve drugo pred tim iščezavalo sve dok ne bi ono što je upoznao i uzročno povezao (Veseli 1944). Tih je godina Knežević i najviše pisao, pretežito s područja lovstva. Bilježimo tako izdanje njegova prvijenca, simpatične knjižice “Vuk, medvjed i divlja svinja” izdane u Novoj Gradiški 1926.g. te serijal članaka o vuku objavljenih u zagrebačkom “Lovačko-ribarskom vjesniku”.

“Vuk – život, štetnost i tamanjenje” – najvrjednije mu djelo

His most valuable work “The Wolf – Life, Harmfulness and Extermination”

Nakon osnutka banskih uprava neko je vrijeme radio kod banske uprave u Sarajevu, ali je ubrzo vraćen na svoju raniju dužnost, predano i s velikim uspjehom radeći i na području izrađivanja drvnih sortimenata u državnoj režiji. Ponovno umirovljen 1935. g. u djelatnu službu vraćen je iza 10. travnja 1941. i to na radno mjesto šumarskog savjetnika u Ravnateljstvu šuma u Sarajevu, da bi konačno na toj dužnosti bio umirovljen 1943. g. Iz tog proizlazi da je Milan Knežević u tim krajevima, uračunavši i prisilne prekide, radio punih 45 godina “odista dugi niz kojim se rijetko može podičiti koji smrtnik” (Veseli 1944). Ali i tu nije stao. Navikao na stalan rad ni nakon umirovljenja, nije se odao odmaranju. Preminuvši na samu Novu godinu 1944., smrt ga je zatekla na mjestu upravitelja pogona “Našičke” d.d. u Zavidovićima, presjekavši nit mnogih već zasnovanih a nedovršenih radova. Jedno od njih je Kneževićevo zasigurno ponajbolje djelo “Vuk – život, štetnost i tamanjenje”, koje je nakon nadopune njegova sina Ratka Kneževića izdao Institut za šumarstvo i drvenu industriju NR Bosne i Hercegovine u Sarajevu 1956. g. Oduživši se tako uspomeni na svoga oca “kojemu životna sudbina u mnogo čemu nije bila sklona”, Ratko Knežević (1956) iznosi da mu je otac imao namjeru napisati monografiju o srni i kuni zlatnici te opisati “neke interesantnije lovačke doživljaje”. Uz ime Milana Kneževića vezana je organizacija Savezne lovačke izložbe u Sarajevu 1937. g., kao svojevrsna generalna proba pred nastup na čuvenoj Međunarodnoj lovačkoj i ribolovnoj izložbi u Berlinu iste godine. Za tu je izložbu Knežević prikupio dragocjene lovačke izložke, među njima i vlastitu zbirku ponajboljih lovačkih trofeja srnjaka, divokoza i veprova s područja

Slika 5. U posjeti Prenj planini, danas devastiranom državnom lovištu s preostalim 50 divokoza u fondu. Slijeva – *From the left:* Marijan Grubešić, Boris Šabić, Vilim Filip Šabić, Kristijan Tomljanović, Vlatko Skorup, Vlado Soldo, Živko Rapačić, lovač Meho i Saša Kunovac. Bijela voda 13. 11. 2007.

Figure 5 A visit to Mt. Prenj, the currently devastated state hunting ground with only 50 chamois left.

(Foto: Alojzije Frković)

Bosne i Hercegovine. Ni šumarstvo mu nije bilo strano, posebno iskorištavanje šuma, sloveći kao vrsni praktičar i organizator. “U javnom životu uživao je naklonost užih i širih slojeva, bio je čovjek jakog značaja, a prije svega Hrvat” (Veseli 1944).

TRIDESET GODINA USPJEŠNE REINTRODUKCIJE DIVOKOZE NA VELEBIT

Thirty Years Of Successful Reintroduction Of Chamois In Velebit

Uz izuzetak Gorskog kotara, posljednji ostaci izvorne populacije divokoze u Hrvatskoj istrijebljeni su

u prvoj dekadi 20. stoljeća na Velebitu. Još u rujnu 1907. g. krdo od nekoliko grla divokoza osmotreno je

više Smrčevih dolina, a tragovi papaka na snijegu u Lubenovcu. Računa se da su posljednji primjerci odlovljeni u krivolovu ponad Baških Oštarija, iznad Jablanca u blizini Krasna. Zadnji organizirani skupni lov na velebitske divokoze, prema pisanju “Lovačko-ribarskog vjesnika”, održan je u listopadu 1890. g. na Velikom Kozjaku. Od ukupno 6 odlovljenih grla, kuke

dvaju divojaraca zastupale su nas na lovačkoj izložbi u Budimpešti 1891. g., osvojivši zlatno i brončano odličje. Prepuštene same sebi, bez ikakve zaštite i djelovanja prirodnih negativnih čimbenika, posebno jakom krivolovu, ova naša jedinstvena planina ostala je tako bez svog najljepšeg ukrasa – divokoze.

Prve unijete divokoze prenske provenijencije

The first introduced chamois of Prentj provenance

Znajući s kakvim biološkim potencijalom za divokoze raspolaže Velebit, kod dijela šumarskih i lovnih stručnjaka bivših šumskih gospodarstava u Gospiću i Senju te zaštitara pri Republičkom zavodu za zaštitu prirode SR Hrvatske, sazrijeva ideja da bi ponovno naseljavanje ove planine divokozom bilo jedno pozitivno i svake hvale vrijedno dostignuće u podizanju vrijednosti naših šuma i lovišta. Ovo tim prije što su lijepi uspjesi već bili postignuti umjetnim naseljavanjem divokoza na Biokovo (Car 1972).

Ako zanemarimo prva dva bezuspješna pokušaja reintrodukcije divokoze na srednji i južni Velebit, prve neposredno pred početak Drugog svjetskog rata i druge 1956. g. kada je uz podršku Šumskog gospodarstva Gospić u privrednom lovištu “Južni Velebit” osnovana mala kolonija od svega pet rasplodnih grla (Frković 1981), pravi početak ponovnog naseljavanja divokoze na Velebit, ovoga puta sjevernog, počinje krajem 1974. g. Akciju unašanja pokrenuli su već spomenuti Zavod za zaštitu prirode i Šumsko gospodarstvo Senj, koje je uz republički SIZ za kulturu osiguralo potrebna financijska sredstva za kupnju divokoza. Nakon podužih pregovora rasplodna grla divokoza osigurala je Uprava

Slika 6. Stare kuke divojarca i divokoze stečene na Velebitu ponad Lovinca 1901. g.

Figure 6 Old horns of chamois buck and doe acquired on Velebit above Lovinac in 1901

(Foto: Alojzije Frković)

Slika 7. Prizor iz Kamniških Alpa kod Kamniške Bistrice, gdje je u jesen 1978. organizirano hvatanje divokoza za naseljavanje sjevernog Velebita

Figure 7 Scene from the Kamnik Alps near Kamniška Bistrica, where chamois hunt was organized in autumn 1978 for the purpose of releasing the animals in northern Velebit

uzgojnog lovišta Jablanica s Prentj planine, u kojoj su, usput rečeno, u razdoblju od 1962. do 1974. ukupno ulovljene 364 divokoze namijenjene introdukciji i reintrodukciji za ukupno 14 lovišta bivše države (Mikuletič 1978). Kao mjesto ispuštanja divokoza namijenjenih Velebitu određeno je područje strogog prirodnog rezervata Hajdučki i Rožanski kukovi, lokalitet Veliki lom. Prvih šest divokoza ispušteno je 28. studenog, a četiri grla mjesec dana kasnije, 24. prosinca 1974., kada je Velebit već bio pod snježnim pokrivačem. Praćenjem ispuštenih životinja utvrđeno je da su one prihvatile nove uvjete staništa, zadržavajući se ljeti na širem području mjesta ispuštanja da bi zimi, za visokog snijega, spustivši se kojih

600 m niže, našle kopnicu i zaklonište (Skorup 1982). Utvrđeni svakogodišnji skromni prirasti prisilili su šumare i zaštitare da ovu malu, ali još uvijek nedovoljno

konsolidiranu, populaciju obogate novim primjercima sa strane.

Unosom alpske podvrste divokoze osiguran potpun uspjeh

Introduction of Alpine chamois subspecies guarantees complete success

Kako je u međuvremenu uzgojno lovište “Prenj” preuzela tvrtka “Parkovi i nasadi” iz Mostara, zabranivši daljnja izlovljavanja divokoza, 1977. g. molba je upućena Zavodu za gojitev divjadi “Kozorog” Kamnik. Već sljedeće godine, točnije 9. rujna 1978. tvrtka je organizirala lov divokoza mrežama, uspjevši u reviru Konc kod Kamniške Bistrice, uhvatiti pet tjelesno zdravih divokoza u omjeru spolova 2:3 u korist ženki, da bi ih već sljedećeg dana isporučili naručiteljima (Mikulić 1982). Taj datum, 10. rujna 1978., čiju obljetnicu završnog uspješnog ispuštanja divokoza upravo obilježavamo, zacijelo će ostati u trajnom sjećanju senjskim šumarima i lovcima, posebno prof. Zvezdici Mikulić i Željku Štahanu, dipl. ing. šum. iz tadašnjeg Zavoda za zaštitu prirode te Vlatku Skorupu, dipl. ing. šum., danas umirovljenom šumarskom savjetniku Direkcije “Hrvatskih šuma”, glavnim akterima reintrodukcije, koji su svoj naum da se Velebitu vrati divokoza uspješno ostvarili. Ovo tim prije, što je tada prisutna bojazan da se ova mala kolonija neće moći održati bez dodatnog “ojačavanja novim grlima” postupno iščezla. Brojno stanje divokoza na području dijela Nacionalnog parka Sjeverni Velebit te državnih lovišta “Sveti Juraj” i “Jablanac” danas se procjenjuje na oko 400 grla. Divljač je već više godina podvrgnuta redovnom iskorištavanju u okviru lovnog turizma (Tomljanović 2008). Miješanje balkanske i alpske podvrste na prostoru Velebita zacijelo je povoljno utjecalo na porast tjelesne i trofejne kvalitete populacije. Od više stečenih kuka u kategoriji jedne od medalja po međunarodnim mjerilima, ova su lovišta do sada dala dva nacionalna prvaka, u rogovima divojarca s ocjenom 120,13 CIC-ovih točaka (2007) i u

rogovima divokoze s ocjenom od 116, 78 CIC-ovih točaka (2006).

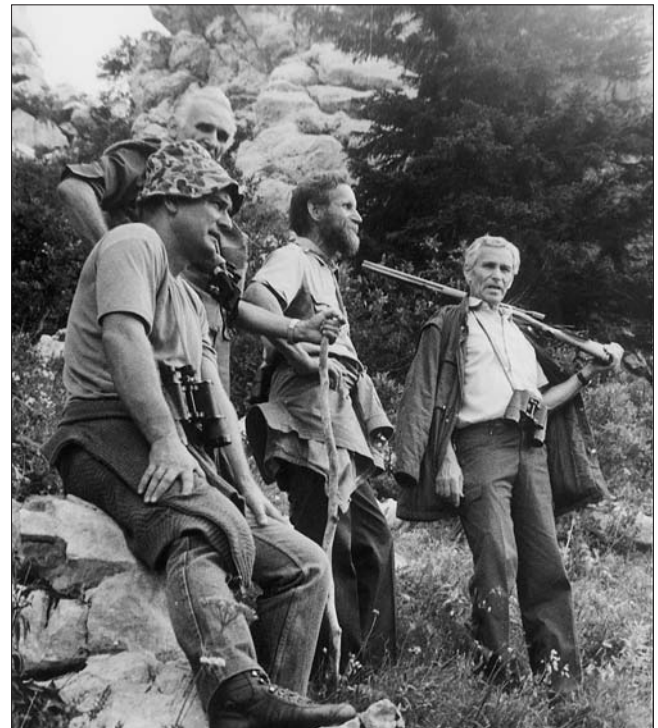
I pored tih ohrabrujućih brojki, s lovnogospodarskog stajališta ne možemo biti zadovoljni sadašnjim stanjem divokoze u Hrvatskoj. U našem dijelu Dinarskog gorja, od Gorskog kotara do dubrovačkog zaleđa, postoje ogromni površinski potencijali koji su vrlo prikladni za uspješan uzgoj divokoze, a do sada su u tom pogledu potpuno neiskorišteni. Podsjećamo, izračunom mjerodavnih stručnjaka, koji poznaju prilike na terenu, utvrđeno je da bi za uspješan uzgoj divokoze na Velebitu odgovaralo oko 70.000 ha, od kojih veći dio te površine predstavlja divokozje stanište prvog bonitetnog razreda. Iskazano brojem divljači, na toj bi se površini moglo uzgajati oko dvije tisuće divokoza uz godišnji priplod od 480 grla, odnosno izlučenje (odstrjel) od 250 grla (Car 1972). Stoga je potrebno da se barem isto toliki broj divokoza, koliko ih je ispušteno na sjeverni Velebit, pribavi sa strane i ispusti na područje srednjeg i južnog Velebita (Mikulić 1982).

Slika 8. Ispuštanje divokoza iz Kamniške Bistrice (Slovenija) u Lomsku dulibu u sjevernom Velebitu 10. rujna 1978. g.

Figure 8 Releasing chamois from Kamniška Bistrica (Slovenia) in Lomska Duliba in northern Velebit

(Foto: Zvezdica Mikulić)

Slika 9. Na padinama vrha Lisac u sjevernom Velebitu pri utvrđivanju brojnosti novounesenih divokoza 80-ih godina prošlog stoljeća. Slijeva – From the left: Željko Štahan, Dominik Raguž, Vlatko Skorup i Milan Salopek.

Figure 9 On the slopes of Lisac Peak in northern Velebit: estimating the population of newly introduced chamois in the 1980s

(Foto: Alojzije Frković)

LITERATURA – References

- Car, Z. (1972). Stanje divljači u Hrvatskoj i predviđeni uzroci takvog stanja. Lovački savez Hrvatske (umnoženo kao radni materijal), Zagreb.
- Frković, A. (1981). Naseljavanje divokoze u lovište "Senjski Sjeverni Velebit". Goransko-Primorsko šumsko gospodarstvo Delnice, str. 25. (elaborat).
- Knežević, R. (1956). Uspomeni mog dragog oca (predgovor knjizi). U: Vuk – život, štetnost i tamanjenje, str. 5–10. Institut za šumarstvo i drvenu industriju Sarajevo.
- Mikuletič, V. (1978). Gams v Jugoslaviji in Sloveniji. U: Gams (ur. W. Knaus), str. 241–258. Lovska zveza Slovenije, Ljubljana.
- Mikulić, Z. (1982). Velebit i divokoze. U: Razgovori o divokozama (ur. Z. Mikulić i Ž. Štahan), str. 12–17. Republički zavod za zaštitu prirode, Zagreb.
- Skorup, V. (1982). Stanje novostvorene populacije divokoza na Velebitu. U: Razgovori o divokozama (ur. Z. Mikulić i Ž. Štahan), str. 17–20. Republički zavod za zaštitu prirode, Zagreb.
- Tomljanović, J. (2008). Kapitalne divokoze s Velebita. Lovački vjesnik CXVII (7–8): 10.
- Veseli, D. (1944). In memoriam. Milan Knežević, šumarski savjetnik u miru i upravitelj pogona "Našičke"d.d. Šumarski list (1–2): 39–40.
- Zoričić, M. (1938). Milan Knežević: Divokoza. Lovačko-ribarski vjesnik XXXVIII (12): 666.

SUMMARY: In tribute to the 30th anniversary of the successful reintroduction of chamois in northern Velebit, the first part of the article presents the monograph "Chamois", written by the forester Milan Knežević and published in Sarajevo 70 years ago (1938). The book, based on the author's own study of the Balkan chamois subspecies and imbued with love of the true hunter for the game, has not lost any of its significance and interest. The second part of the article is dedicated to the life and work of Milan Knežević (Bihać, 1879 – Zavidovići, 1944), an exceptionally talented game writer. He graduated from the Forestry Department of Technical High School in Sarajevo in 1898. Shortly after passing the state exam in 1911, he became a forest administration manager and worked in a number of forest offices across Bosnia and Herzegovina. From 1925 to 1935 he was in charge of the hunting and fishing department within the Forestry Directorate in Sarajevo. This period of his life, marked by his passionate love for hunting, nature and wildlife, proved to be the most fruitful. Despite his rough life, frequent dismissals from the service and the inability to affirm himself as an intellectual, he was a prolific hunting writer. In addition to the monograph "Chamois" and a number of articles published in Zagreb-based "Hunting-Fishing Journal", he succeeded in completing, in cooperation with his son Ratko Knežević, his most valuable work "The Wolf – Life, Harmfulness and Extermination", which was only published in 1956 by the Institute of Forestry and Wood Industry of Bosnia and Herzegovina.

The last part of the article deals with the successful reintroduction of chamois in northern Velebit. Organized by the Republic Institute for Nature Protection in Zagreb and Forest Administration in Senj, the reintroduction was conducted on two occasions: the first time in the autumn of 1974 with 9 introduced chamois from Prenj (Bosnia and Herzegovina) and the second time four years later, on 10 October 1978, with 5 adult animals from the Kamnik Alps (Slovenia). The newly established population inhabiting the National Park of Northern Velebit and the hunting grounds "Sveti Juraj" and "Jablanac" is estimated at about 400 animals and is subjected to game management (hunting).

However, despite these encouraging numbers, we cannot be satisfied with the current status of chamois in Croatia from the game hunting aspect. In the Croatian part of the Dinaric mountain range, from Gorski Kotar to the hinterland of Dubrovnik, there are vast areas that are very suitable for successful breeding of chamois; yet, these areas are completely under-utilized in this respect. According to some calculations made by competent experts who are thoroughly acquainted with the conditions in the terrain, about 70,000 ha would suffice for successful chamois breeding programmes on Mt. Velebit. The major part of this area is chamois habitat of the first site class. In terms of animal number, this area could support about two thousand chamois, with an annual income of 480 animals and harvest of 250 animals (Car, 1972). The same number of chamois that were released in northern Velebit should also be released in central and southern Velebit for this purpose (Mikulić, 1982).

Key words: Milan Knežević, monograph "Chamois", reintroduction of chamois, northern Velebit